

Plánový jazyk podle Komenského

Bouřlivý vývoj přírodních věd v 17. stol. ukázal nedostatky tehdejšího univerzálního jazyka vědy, latiny, která už nebyla schopna vyjadřovat nové myšlenky a termíny. Souběžně s formováním nových států se stále častěji začaly uplatňovat národní jazyky ve všech oblastech lidského vědění.

Navzdory tomu však byla stále více pociťována nepřítomnost společného jazyka. O vytvoření takového jazyka se pokoušel např. F. Lodowick (v roce 1652) nebo Dalgarno (1661). Vyjádřili základní rys takového komunikačního prostředku: jazyk určený pro všeobecné použití má být co nejspíše neučitelný, proto se má vystríhat nepravidelností.

Myšlenkou nahradit národní jazyky dokonalejším a racionálnějším prostředkem se zabýval i francouzský filozof R. Descartes (1596-1650): "Takový jazyk", píše v roce 1629, "by měl jen jeden vzor časování, skloňování a tvoření slov. . . Slova by se odvozovala předponami a příponami. . ."

Cestu k univerzálnímu jazyku ukazuje také filozof W. Leibniz (1646-1716), jehož rukopisy o problému mezinárodní řeči mají téměř tisíc stránek. Podle něj univerzální jazyk dokáže posílit rozum stejně jako dalekohled posiluje oko.

Komenský se zabýval všeobecným jazykem v 19. kapitole "[Via lucis](#)" (Cesta světla) za svého pobytu v Británii (1642). Viděl v něm nástroj na rozšíření vzdělanosti mezi všemi národy světa. V "Panglotii" (Všeřeči), jejíž rukopis objevil před druhou světovou válkou prof. Čyževskij, Komenský uvádí na příkladech, jak si nový jazyk představuje. Viděl v zásadě dvě cesty: vypůjčit si slova z latiny a používat je pravidelně nebo vytvářet slova zcela nová.

Dejme slovo samotnému Komenskému:

Velkou překážkou pro zachování míru, pro pěstování vzdělávacích snah a pro šíření pravdy je chaos jazyků v lidské společnosti. Proto nevyhnutelně právě dnes, kdy hledáme a doufáme v obnovu celého světa, je potřebná pomoc jazyků. Buď ti lidé, kteří budou roznášet světlo moudrosti, se budou muset naučit všechny jazyky nebo se všechny národy naučí společnému jazyku. Je třeba dát přednost druhé cestě, protože je jistě snazší, aby se každý naučil jedné věci, než aby se jedinec naučil všemu. Proto se vzdělaní lidé musí zamyslet, jak vytvořit společný jazyk, který by používali při vzájemném styku a který by učili všem národům, a to i těm nejzaostalejším. Všichni si jím lépe porozumí, protože budou používat stejná slova, a kdokoliv bude cestovat kteroukoliv zemí nebo světadílem, bude všem rozumět a všichni budou rozumět jemu.

Kdyby neexistovala jiná možnost, bylo by lépe určit pro tento účel latinu spíše než jiné jazyky. Ale všeobecným jazykem je třeba pomoci všem stejně, zatímco latinou bychom pomohli jen sami sobě, kteří ji už ovládáme, ne nevzdělaným národům, na které musíme myslet v prvé řadě, protože tvoří většinu světa. Pro ně je latina neznámá a těžká. Vyžaduje dlouholetou dřinu a pilné soustředění, jaké zakouší naše mládež a jak to ukazuje sama konstrukce tohoto jazyka, plná různých pádů u podstatných jmen, časů a způsobů u sloves, obrátů ve větné skladbě a nepravidelností ve všem. Latina je chudá na složeniny a nepříliš produktivní u odvozenin, proto si půjčuje tolik odjinud, zvláště z řečtiny, na které plně závisí a bez níž nikdy nedosahuje dokonalosti. Lidé v dřívějších dobách nebyli dost dobří pozorovatelé věcí, aby si všimli všechny rozdíly a vyjádřili je slovy výstižnými a vhodnými: spokojili se vyjadřováním věcí známých a obvyklých. Mnoho slov používali jen náhodně a bezdůvodně; z toho pramení množství homonym, synonym, paronym, tropů, figur, dvojsmyslností, zbytečností a zmatků.

Z toho lze vyvodit závěr, že proti mnohým překážkám a zmatkům ve vzájemném vztahu neexistuje účinnější prostředek než vytvořit nový jazyk, který překoná všechny dosud známé

jazyky, a to snadností, abychom se ho mohli učit bez ztrát časových a materiálních, krásnější, aby bylo radost se ho učit a naučit, dokonalejší, aby umožňoval porozumět věcím samotným. Toužíme po jazyku racionálním, který nebude obsahovat nic, co neslouží k vyjádření smyslu, analogickém, v němž nebude nic nepravidelného, a harmonickém, který nebude mezi věci a pojmy vnášet nerovnováhu.

Pokud by někdo pochyboval, zda je dovoleno vytvořit nový jazyk, odpovídám, že to je dovoleno. Jestliže filozofové, řemeslníci a všichni lidé dosud měli právo tvořit jména předmětů, proč bychom neměli mít právo vytvářet také slovesa, spojky a jiné větné členy, které tvoří jazyk? Jestliže tolik jazyků vzniklo náhodně a zmateně, proč by alespoň jeden neměl mít právo vzniknout podle rozumného plánu a ušlechtilé obnovy? Proč bychom měli vše nechat pouze náhodě? Proč bychom neměli nic přivést na cestu rozumu? A jestliže je dovoleno opravovat pojmy podle samotných předmětů, proč by nemělo být dovoleno přizpůsobit jazyk, aby těmto opravným pojmům lépe vyhovoval?

Je zapotřebí, aby tvůrci nového jazyka znali aspoň hlavní jazyky světa, protože v každém najdou něco neobyčejného, co umožní vytvořit jazyk nejkrásnější a nejdokonalejší. Hebrejštiny a němčina dávají příklad bohatství pocházející ze skládání slov, latina a slovanština ukazují úspěšné odvozování, latina sama dává příklad krásné výslovnosti, slovanština představí slovesné vidy, angličtina závislost rodu podsátatných jmen na pohlaví a turečtina nejen časování, ale i skloňování sloves atd. Myslím, že sotva existuje jazyk, který by ničím nemohl přispět k jasnosti, bohatství, snadnosti a síle nového jazyka.

Některé jazykové návrhy

Neužitečná slova zavrhněme. Ach, kolik neužitečných slov je zavrženíhodných! Např. když v latině lze vyjádřit nedostatek něčeho předponou **in-** (*indoctus, injustus, impius*), proč se tak neděje všude? Proč *surdus, caecus, claudus, turpis*, ačkoliv by se dalo říci *inaudiens* (neslyšící), *invidens* (nevidoucí), *inambulans* (nechodící), *impulcher* (nepěkný) nebo *inauris, inoculus, impes*?

Základem stručnosti bude existence minima slovních kořenů, tak kolem 200. Pro nejjobecnější předměty, kterými lze speciální předměty vyjádřit rozlišujícím znakem, nanejvýš 50 slov. Nečekal bych víc obecných rozdílů (vyjádřitelných přídavnými jmény). Činností a stavu netřeba více, jen všeobecná slovesa. Příslovených určení (pomocí předpon) nebude ani tolik; budou vzaty z rozdílu mezi místem a časem. Pokud v každé skupině bude přibližně padesát významů, pak jazyku budou stačit dvě až tři stovky kořenů, většinou jednoslabičných ze dvou až tří písmen; všechna ostatní slova budou odvozena, srozumitelná sama o sobě a nesoucí význam, i kdyby jich byly tisíce. Slova vícestupňová a synonyma nebudou tolerována. Nebudeme označovat speciální předměty, nýbrž zůstaneme u všeobecných a potřebných. Všechny předměty stejného rodu budou mít společné rodové jméno; druhy uvnitř rodu se budou vyjadřovat rodovým jménem s rozlišovacím znakem (předponou nebo přípomou). Budeme tak moci sjednotit názvy nebeských těles, rostlin, kovů, kamenů, stromů, živočichů, oblečení, budov atd. a v těchto názvech bude vládnout podivuhodná jasnost.

Představy o částech času jsou si navzájem příbuzné, proč také ne jejich znaky (slova)? Proč se tak mnohé z nich liší zvukově: čas, chvíle, minuta, hodina, den, měsíc, rok, století, věk nebo věčnost? A podobně: nyní, právě, už, hned, nedávno, dnes, včera, zítra atd.?

Kolik věcí, tolik slov, ne víc, ne méně, a každá nová věc ať má nové slovo. Rozdíl ve věci ať má rozdíl i ve slově. Žádné slovo nemůže patřit ke dvěma rodům. Pro jednoduchou věc jednoduché slovo, pro složitou věc složené slovo. Předmětná věc dá slovu charakter substance (podstatné jméno, sloveso), kvalita charakter doplňku (přídavné jméno, příslovce), nedostatek charakter nedostatečnosti (koncovka, předpona, přípona). Rozdílný pád u stejného slova nebo rozdílné tvary

stejného slovesa mají mít rozdílnou koncovku, aby nic nekolidovalo a nedělalo zmatek v kontextu.
Princip: cokoliv má jiný význam, ať má i jinou formu.

Třídy slov:

- **substance**
- - trvalá (jména)
- - - všeobecná: já, ty, někdo
- - - společné: člověk, město
- - - individuální: Adam, Řím
- proměnlivá (slovesa)
- - - být: albere (bělat se)
- - - udělat: albare (bílit)
- - - trpět: albari (zbělet)
- **vedlejší věci**
- - přídavná jména
- - příslovce
- nedostatky a zbytečnosti (koncevky pádu, čísla, rodu, času)
- kombinace a složeniny (předložky, spojky)
- kříženci
- - přičestí (něco mezi jménem a slovesem)
- - citoslovce (něco mezi slovem a větou)

Slovesa mají různé tvary podle osob a časů. To je neúčinné. Proč se učit různé koncovky?
Pro určení osoby stačí osobní zájmeno. Vezněme kořen latinského slovesa *esse* - **es**; budeme časovat jednoduše tak, že před kořen dáme osobní zájmeno:

eges (já jsem)	noses (my jsme)
tues (ty jsi)	voses (vy jste)
illes (on je)	illies (oni jsou)

Stejně zbytečné jsou koncovky pro minulý čas. Stačí umístit na začátek znak minulosti **ante** (před):

anteges (já byl)	antnoses (my byli)
anttues (ty byl)	antvoses (vy byli)
antilles (on byl)	antillies (oni byli)

Budoucnost tvoříme znakem budoucnosti **post** (potom):

posteges (já budu)	postnoses (my budeme)
posttues (ty budeš)	postvoses (vy budete)
postilles (on bude)	postillies (oni budou)

Z každého kořene lze vytvořit tři slovesa: nepřechodné (podnětné), přechodné (činné) a trpné. Např.:

enso (jsem)	ensio (dělám)	ensior (stávám se)
uno (jsem jeden)	unio (sjednocuji)	unior (sjednocuji se)
vero (jsem pravdivý)	verio (dokazuji)	verior (prosazují se)
bono (jsem dobrý)	bonio (zlepšuji)	bonior (lepším se)

A bude značit něco širokého a velkého, **I** něco malého a úzkého, **O** okrouhlost, zřetelnost a univerzálnost, **U** hranatost, nejasnost, nicotnost, **E** bude charakterizovat střed mezi velkým a malým, mezi okrouhlým a hranatým, mezi vším a ničím, vždy bude značit část celku; **H** je dech, proto bude určeno pro duchovní věci; **F** je rychlý závan, bude určeno pro rychlé pohyby; **L** bude značit měkké, **R** tvrdé, také tučné, jasné, zvučné, **M** věci mlžné, němé. Proč nevyjádřit i pozici, že **A** bude značit nejvyšší, **U** nejnižší, **I** střední?

Co je jediné, ať je označeno slovem s jednou samohláskou, množné číslo se vyjádří zdvojením nebo čárkou (což je totéž):

A - aa = á	Jah (Bůh)	- jáh (bohové)
E - ee = é	Ben (syn)	- bén (synové)
I - ii = í	Sir (pán)	- sír (pánové)
O - oo = ó	Dos (věno)	- dós (věna)
U - uu = ú	Mus (myš)	- mús (myši)

Žádné slovo nebude mít délku v kořeni, nýbrž při opakování: **io** (jsem) - **ió** (bývám), **bor** (strom) - **bór** (les), **tar** (býk) - **tár** (stádo). Rod bude jeden, střední, ale kde existuje pohlaví, mužský rod si zachová základní tvar, ženský získá jistý znak, např. **-a**: **tar** (býk) - **tara** (kráva), **io** (jsem muž) - **ioa** (jsem žena). Avšak nepřetěžujeme slovesa rody, to k ničemu neslouží. Množné číslo lze vyjádřit pomocí **-n**, např.: **o** (já) - **on** (my), **e** (ty) - **en** (vy), **i** (on) - **in** (oni).

Skloňování bude velmi jednoduché, o pěti pádech: nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, instrumentál. Vokativ není třeba, stačí nominativ. Jako koncovky skloňování poslouží samohlásky **i, e, a, o**. Skloňování bude vypadat takto:

já: o oi oe oa oo	my: on oni one ona ono
ty: e ei ee ea eo	vy: en eni ene ena eno
on: i ii ie ia io	oni: in ini ine ina ino

Stejně jako zájmena se budou skloňovat všechna jména. Např. pokud "el" bude značit "bůh", a "ela" bude "bohyně", jejich skloňování bude následující:

el eli ele ela elo	elon eloni elone elona elono
ela elai elae elaa elao	elan elani elane elana elano

Časování bude u všech sloves stejné. Indikativem bude pouhý kořen s neurčitým významem, tj. přítomný, minulý a budoucí. A jako sjednocujeme vokativ s nominativem, tak sjednotíme imperativ s infinitivem, jen přidáním zájmena: **o, e, i; on, en, in**. Když např. **I** bude značit *být*, pak dostaneme:

oi - at' jsem oni - bud'me
ei - bud' eni - bud'te
ii - at' je ini - at' jsou

Časy budou jen tři, přítomný, minulý a budoucí, ale minulý a budoucí budou mít způsoby, nedokončený (ve stavu průběhu) a dokončený (ve výsledku). Přítomný čas označí jen zájména:

io, ie, ii - jsem, jsi, je
ion, ien, iin - jsme, jste, jsou

Znakem nedokončeného minulého času bude předpona **h-**:

hio, hie, hii; hion, hien, hiin

Znakem dokončeného minulého času bude předpona **heh-**:

hehio, hehie, hehii; hehion, hehien, hehiin

Avšak pozor! Nebylo by lépe vyjadřovat dokončený nebo nedokončený děj v minulosti nebo budoucnosti pomocí příslovcí jako v latině: **iam sum** (už jsem), **tum sum** (tehdy jsem), **post sum** (potom jsem). Pokud bude potřebný opakovací vid, poznáš ho podle délky na poslední slabice:

io (jsem) - **ió** (bývám)
hiin (byli) - **hiín** (bývali)
ien (jste) - **ién** (bývali jste)

Především je třeba vymyslet tři základní slovesa (podnětné, činné, trpné - být, učinit, stát se), aby všechna ostatní slovesa mohla být tvořena podle nich, např.:

I = být	o (jsem)	e (jsi)	i (je)
	on (jsme)	en (jste)	in (jsou)
NI = dělat	no (dělám)	ne (děláš)	ni (dělá)
	non (děláme)	nen (děláte)	nin (dělají)
MNI = stát se	mno (stávám se)	mne (stáváš se)	mni (stává se)
	mnon (stáváme se)	mnen (stáváte se)	mnin (stávají se)

Podle těchto tří se budou tvořit všechna slovesa. Např. z citoslovce EN (hle!) dostaneme tato slovesa:

eni - jevit se (hle být)
enini - ukázat (učinit hle být)
eninimi - ukázat se (stát se hle být)

Nešlo by zde také odvodit sloveso vidět? Vždyť jevit se, ukázat, ukázat se spolu souvisí. Ale jak? Přispělo by to k výhodám, kráse a snadnosti jazyka. Protože jiné jazyky neznají tuto výhodu a zachovaly jen u malého počtu sloves (těchto tří významů) stejný kořen (např. v latině: *albeo, albo,*

albes = bělám se, bílím, bělám); nejčastěji používají rozdílné kořeny (*pateo, appareo, video, ostendo* = jevíím se, objevuji se, vidím, ukazuji).

U sloves bude kořen vždy jednoslabičný, ze tří písmen, samohláska s dvěma souhláskami. Samohlásky A, E, I, O, U budou rozlišovat význam slovesa podnětného od slovesa činného, trpného, činného-činného a činného-trpného. Kdyby např. **ban** znamenalo *být*, **ben** by znamenalo *udělat*, **bin** *stát se*, **bon** *přimět někoho udělat*, **bun** *způsobit, aby něco bylo uděláno*.

Kořen sám vždy bude platit jako infinitiv, s předložkovým zájmenem jako rozkaz, s příponovým zájmenem jako indikativ. Časy rozlišíme úředponami F pro budoucnost a P pro minulost se samohláskou příslušného slovesa. Např.:

Přítomnost: **bana, bane, bani; baná, bané, baní**
Minulost: **pabana, pabane, pabani; pabaná, pabané, pabani**
Budoucnost: **fabana, fabane, fabani; fabaná, fabané, fabaní**

Nebo:

Přítomnost: **bena, bene, beni; bená, bené, bení**
Minulost: **pebena, pebene, pebeni; pebená, pebené, pebení**
Budoucnost: **febena, febene, febeni; febená, febené, febení**

Hle, jakou snadnost získáváme! A přitom dokonalost a bohatství! Časování v tom racionálním jazyce bude nejen jedním způsobem, nebo přesněji řečeno, žádné, budou jen tři zájména připojovaná k slovesnému kořeni obsahujícím význam bytí, děláni nebo trpění, v přítomnosti, minulosti nebo budoucnosti.

Zavedení předpon zvětšujících, zmenšujících, rozptylujících, ukazujících, zdvojujících, skupinových bude velkou výhodou pro jazyk! Např.

a rozptýlení (jako u Řeků)
e částečný nedostatek
i zmenšení
u zvětšení
o napští, přehánění, všeobecnost

Představte si, že "**mel**" znamená mluvícího; potom "**amel**" bude němý, "**emel**" koktavý, "**imel**" žvatlající, "**umel**" křičící, "**omel**" užvaněný atd.. Jestliže "**bar**" by znamenalo kde, pak "**abar**" bude nikde, "**ebar**" někde, "**ibar**" sotva někde, "**obar**" všude atd., atd. protože **o** pro okrouhlost svého významu i okrouhlost úst při výslovnosti se hodí pro vyjádření kruhu, tedy vesmíru.

Podobně u jmen a sloves. Pokud "**lus**" značí světlo, "**alus**" bude tma, "**ilus**" stín, "**ulus**" velký jas, "**elus**" trochu světla, "**olus**" celé světlo, tj. světelné záření, záblesk. Pokud "**lal**" by znamenalo mluvit, bude "**alal**" mlčet, "**ilal**" šeptat, "**ulal**" volat, křičet, "**elal**" něco říkat, vyprávět, "**olal**" vše vyprávět, žvanit.

Ach, jak obrovské úspory! Jak obrovské světlo srozumitelnosti! Vždyť jako kořeny toho jazyka budou sloužit jen slabiky o svou až třech písmenech (avšak ani ty nebudou nutné) v počtu dvě stě až tři sta; všechny vyjádří přímo věci nebo způsob věci. Odtud vyklíčí neomezený počet slov, dostatečných pro šťastné vyjádření všech pojmů, dokonce v nekonečném množství.